

Didàctica de la història i educació per la pau en temps de crisi

Com construir un futur compartit basat en el diàleg i la pau?

Gemma TRIBÓ TRAVERIA

En l'actual context de crisi, on emergeixen actituds xenòfobes i racistes, l'educació per la pau, el procés de recuperació de la memòria democràtica i la didàctica de la història han de treballar cooperativament amb la finalitat d'ajudar a construir un món més just i pacífic. La vivència de les dues guerres mundials i de la guerra civil espanyola han fet replantejar a la comunitat educativa la finalitat de la història al currículum educatiu que ha convergit amb els principis de l'educació per la pau. Així, s'han substituït els continguts patriòtics d'història escolar, que induïen a la visió negativa dels altres, per continguts socials. Tanmateix, convé fer propostes d'acció per millorar la situació actual i fer possible, a través de l'acció educativa de la història escolar i de l'educació per la pau, la construcció d'un futur compartit basat en el diàleg entre els pobles i la pau.

Context

L'anàlisi de les relacions entre didàctica de la història i educació per la pau, majoritàriament en l'àmbit europeu i al llarg dels segles XIX i XX, és especialment rellevant en el context actual de crisi, on observem l'emergència d'actituds racistes i xenòfobes.

A finals del segle XIX, els primers sistemes educatius públics i obligatoris atorgaven a la història una finalitat adoctrinadora sobre les grandeses de la pròpia pàtria i els seus herois, sovint guerrers i militars que s'havien distingit en la lluita contra enemics. Mitificar i glorificar el passat de la nació era la finalitat de la història. Els llibres escolars servien per justificar les fronteres entre els estats i acabaven predisposant a la guerra. Educar només en el propi orgull ètnic comportava ignorar els drets i els valors dels altres pobles, que a vegades eren explícitament menyspreats o, si era el cas, negats o atacats. La geografia ajudava a la història a assolir aquestes finalitats. Aquest clima d'amor únic a la pròpia pàtria va ser el que va facilitar la participació de les nacions europees a la primera i a la segona guerra mundial.

Des de finals del segle XIX fins l'actualitat les finalitats educatives i els objectius atorgats a la història dins el currículum escolar han canviat moltíssim. Actualment, malgrat un cert retorn al discurs nacionalista, la majoria de països europeus prioritzen una història escolar que pot compartir objectius amb l'educació per la pau i la democràcia.

Als currículums actuals les finalitats de la història són ajudar als infants i joves a comprendre la realitat social, a formar-los en valors democràtics i a adquirir maduresa moral i intel·lectual crítica. A Catalunya, aquestes finalitats s'expliciten a l'actual currículum per competències del 2007: "Comprendre la realitat social que es viu, afrontar la convivència i els conflictes emprant el judici ètic basat en els valors i pràctiques democràtiques, i exercir la ciutadania, actuant amb criteri propi, contribuint a la construcció de la pau i la democràcia, i mantenint una actitud constructiva, solidària i responsable davant el compliment dels drets i obligacions cívics" (Currículum d'Educació Secundària Obligatoria, Decret 143 / 2007 DOG núm. 4915).

Anàlisi

Didàctica de la història

La didàctica de la història està integrada per un conjunt de teories que fonamenten el disseny curricular de l'àrea de ciències socials. Aquestes teories relacionen les disciplines, el què s'ha d'ensenyar d'història, amb el quan ensenyar-ho i amb el com fer-ho. Concretar el què ensenyar comporta analitzar l'evolució de la història, que en poques dècades ha passat de continguts de caràcter polític i militar a continguts d'història social i econòmica.

Què ensenyar d'història?

Els primers llibres de text responien a una història positivista i descriptiva. Era una història que s'havia de memoritzar: plena de dades de batalles i de noms de reis. La selecció dels continguts reflectia el paradigma tradicional de la historiografia romàntica que lloava els mites fundacionals i els guerrers de la pàtria: Viriato, Don Pelayo, els reis visigots, la reconquesta, els Reis Catòlics, el Cid,... L'alumne acceptava de manera passiva i obediència aquesta història que se li presentava com un coneixement tancat i dogmàtic, que li era transmès a través del mestre i del llibre. Aquest model magistrocèntric propiciava ensenyar una visió diacrònica de la història, que es convertia en un munt de coneixements enciclopedistes.

El clima d'amor únic a la pròpia pàtria va ser el que va facilitar la participació de les nacions europees a la primera i a la segona guerra mundial.

Mentre després de la segona guerra mundial, a Europa Occidental, els països democràtics introduïen història social i econòmica als llibres de text, a l'estat espanyol el model tradicional continuava viu i era complementat amb la versió manipulada de la Segona República i la Guerra Civil o visió dels vencedors de la guerra, que va ser la dominant als llibres d'història franquistes.

Aquestes darreres dècades s'ha difós una visió de la disciplina explicativa de l'evolució de la humanitat i hem assistit a la progressiva democratització del subjecte històric. El procés ha desplaçat parcialment

la història política i l'ha substituït progressivament per història social i econòmica. Als llibres s'hi han incorporat els grups socials fins fa poc marginats o invisibles (dones, pobres, nens, obrers,...) i temes de vida quotidiana, que presenten l'evolució de la humanitat com a procés social inclusor, en el qual la gent senzilla es pot sentir protagonista. Els nous continguts propicien que els alumnes es sentin protagonistes de la història, i si s'ensenyen amb mètodes participatius es senten també protagonistes del procés d'aprenentatge.

Actualment, el currículum d'història es presenta de manera diferent a Primària que a Secundària. A Primària és d'àrea, ofereix una visió holística del medi natural i social des d'una visió ecohumanista en la que la interacció home/natura en determina els continguts. En canvi, el de Secundària té una estructura disciplinària que ofereix una visió fragmentada del coneixement social en diferents ciències.

Com ensenyar història i quan introduir els continguts històrics?

En la societat del coneixement, el model transmissiu d'ensenyament ha esdevingut obsolet. La ciència és dinàmica i està en constant evolució. L'escolarització ha d'ajudar a ordenar i a comprendre el temps històric, però hem de ser conscients que els alumnes en la seva vida adulta hauran d'adquirir nous coneixements a causa de les constants aportacions. Disposem de molta informació gràcies a les tecnologies de la informació i la comunicació que l'escola ha d'ajudar a transformar en coneixement. Més que saber molta història el què cal educar és la sensibilitat envers el coneixement històric que permeti als alumnes a aprendre a pensar històricament.

Pensar històricament vol dir dotar els nois i noies d'instruments intel·lectuals, cognitius i emocionals perquè a través de la comprensió del temps històric, entenguin la tensió ètica que hi ha entre el passat, el present i el futur, i, així aprenguin a situar el seu temps personal dins el temps social i aquest dins el temps històric compartit amb tota la humanitat.

A mitjans del segle XX, una nova manera d'ensenyar va agafar embranzida amb la teoria de Piaget, que orientava la història a promoure la capacitat de pensar i raonar sobre la realitat social. Els primers anys d'escolarització es treballaven conceptes temporals concrets, del medi o entorn proper, per anar introduint un coneixement històric cada cop més específic i abstracte a mesura que els adolescents assolien l'estadi operatori formal (11-14). El model piagetian (Hannoun, Luc, Rosa Sensat,...) seguia els estadis de desenvolupament cognitiu per determinar la introducció de continguts d'història i com ensenyar-los. El desenvolupament precedia a l'aprenentatge. Aquest plantejament de la didàctica prescrivia que només es podia ensenyar història a Secundària.

Als setanta, les crítiques dels constructivistes a Piaget canviaren la didàctica de la història. S'incorporà l'aportació de Vygotsky i es divulgà el paradigma sociocultural: l'aprenentatge estava més relacionat amb l'ambient cultural i la interacció social que amb l'estadi evolutiu i era idiosincràtic, però alhora també era un producte social objectivable. Ausubel i els seus seguidors situaren l'aprenentatge com a motor del desenvolupament. L'acció educadora promou l'aprenentatge dels infants i aquest els ajuda a assolir nous estadis de desenvolupament cognitiu. Per a la didàctica de la història aquest canvi va ser transcendent i va fer possible assumir la màxima de Bruner que defensava que es pot ensenyar història a qualsevol edat de manera honesta i coherent, utilitzant la narració, la descripció o l'abstracció, i vinculant els continguts a allò que els infants ja saben perquè puguin atorgar significació i sentit als nous aprenentatges.

Avui, per ensenyar història cal fer una aproximació intel·lectual i emocional simultània a l'objecte de coneixement, que integri el què, el com i el quan. Els principis d'aquesta nova didàctica de la història els podem concretar en:

- Apropar-nos als temes d'història a través de l'aprenentatge per descobriment, partint de la vivència i l'experimentació, utilitzant el treball de camp i l'observació directa, amb recursos didàctics de tot tipus com línies de temps, itineraris, sortides, visites a arxius i museus, anàlisi de documents i fonts primàries, d'objectes, organitzant jocs de rol i de simulació, debats i dilemes morals, fent teatralitzacions, utilitzant fonts orals i entrevistes, etcètera.
- Presentar els resultats de les recerques escolars basades en l'aprenentatge per descobriment a través d'un procés de treball que comporta jerarquització i ordenació dels conceptes.
- Complementar l'aprenentatge per descobriment amb l'estudi d'alguns temes a través de l'aprenentatge per recepció, de manera d'afavorir l'aprenentatge significatiu i saber atorgat sentit a allò après.
- Aprofitar el canvi de percepció del medi i la facilitat d'accés a la informació per promoure processos de gestió de la informació i, específicament, de la transformació de la informació en coneixement, i fer-ho a través de metodologies basades en el metaprenentatge i l'ensenyament tutoritzat que afavoreixen l'aprenentatge autònom i l'aprendre a aprendre.
- A Primària, perd sentit la programació concèntrica piagetiana de la història seguint les diferents escales territorials per cicles: a Cicle

Inicial el barri/el poble; a Cicle Mitjà la comarca/el país; i a Cicle Superior l'estat/la nació.

- Totes les escales d'estudi d'un tema d'història poden estar presents als diferents cicles educatius, de Primària o de Secundària, en funció del tema i dels coneixements previs que tinguin els alumnes.
- Plantejar amb estratègies pròpies del pensament formal petites recerques d'història des dels primers anys d'escolarització. La tendència és treballar pocs temes en profunditat (sincronia), a través del descobriment guiat per part del professor (projectes, recerques, etcètera).
- Els docents han de promoure la transferència de coneixements d'una escala a l'altra: allò observat i experimentat a l'entorn es converteix en camí per entendre un problema global. La descoberta de l'entorn actua com a laboratori per a construir coneixement històric i social.
- Propiciar una visió integrada del medi natural/social (ecohumanisme) i, a causa de la complexitat i la rellevància dels problemes del temps present (desigualtats econòmiques, guerres, etcètera), atorgar prioritat als temes d'història contemporània.

En síntesi, a les primeres edats escolars per aprendre història hem de partir d'allò concret, senzill i proper. A Primària treballarem coneixements històrics relacionats amb l'entorn a través de metodologies experimentals per consolidar conceptes històrics bàsics sobre el temps històric, procés que fa madurar l'estructura cognitiva i emocional dels alumnes i els prepara per situar-los en el temps històric durant la secundària. Així, els alumnes aprenen a pensar històricament i adquireixen consciència que el passat determina el present i que les accions individuals i col·lectives del present condicionen el futur de la humanitat.

L'educació per la pau

Entenem l'educació per la pau com una estratègia d'educació en valors, transversal a tot el currículum, però podem enfocar-la al mateix temps des de la perspectiva de la didàctica de la història. L'educació per la pau planteja la urgència de parlar de les guerres a l'aula per a sensibilitzar els alumnes a favor dels valors pacífics en la resolució dels conflictes. A casa nostra comporta recuperar la memòria de la guerra civil espanyola i de la postguerra, com a manifestació específica dels grans conflictes bèl·lics que assolaren Europa durant el segle XX.

Hom pot parlar de dos naixements de l'educació per la pau. El primer després de la Primera Guerra Mundial quan els moviments de renovació pedagògica, impactats pels efectes destructius de la guerra, varen

fer seva la consigna “Mai més”, que es va generalitzar arreu d'Europa. Els impulsors, a través de l'acció educativa, es varen proposar de construir la pau canviant la finalitat de la història al currículum. La seva incidència, però, va ser minsa i no pogueren evitar frenar el clima que va portar a la segona guerra mundial.

Va arribar la Segona Guerra Mundial, aquesta com la primera amb un escenari preferentment europeu, que va escampar escepticisme i pessimisme en l'acció educativa, i va generalitzar els sentiments de fracàs i d'impotència. Després de la guerra, a Europa Occidental es va crear una comissió d'historiadors per revisar els continguts dels llibres d'història i de geografia. L'objectiu era eliminar la presència del bel·licisme i evitar la visió negativa de l'altre. La comissió va ser curosa en els redactats dels textos de fronteres conflictives i va fer un esforç per promoure la via pacífica en la resolució dels conflictes entre els pobles. La segona fundació de l'educació per la pau la podem situar als anys seixanta, refeta la societat europea dels efectes immediats de la guerra i davant de nous problemes (risc de guerra nuclear total, guerra del Vietnam, maig del 68, etcètera), quan s'intenta divulgar els resultats de les recerques per la pau i convertir-les novament en acció educativa.

Algunes preguntes que es formularen en aquells moments són interrogants que avui encara ens plantejem els educadors. Per quin concepte de pau treballam? Restringit (absència de guerra) o ampli (justícia, drets humans, equitat, etcètera)? S'ha d'actuar sobre la persona o sobre la societat? N'hi ha prou amb el canvi individual? Amb quins mètodes ho aconseguirem? Potser cal construir una visió de síntesi entre totes les respostes: treballar en el marc educatiu perquè més endavant els adults tinguin una actuació activa a favor de la pau. I fer-ho amb mètodes vivencials i integradors, sent conscients que mai l'acció educativa pot substituir el compromís social.

Per educar per la pau cal parlar de les guerres i encara avui a les aules d'història se'ns parla poc de les guerres del segle XX. Hauríem de ser capaços de portar a la pràctica d'aula les actuacions següents, que sintetitzen reflexions d'autors diversos (A. Bastida, R. Grasa, P. Cascón, entre d'altres): desfer el tabú de la guerra i parlar-ne obertament per educar per la pau, analitzar les causes de les guerres i específicament les de la guerra civil espanyola, fer balanç de les conseqüències i del impacte dels conflictes bèl·lics i mostrar vies de solució noviolentes dels conflictes des de la metodologia socioafectiva.

Educació per la pau i memòria històrica

Per evitar les guerres cal conèixer-les, explicar la seva inutilitat i el sofriment que provoquen, i recordar constantment que el segle XX entre les dues guerres mundials i la guerra civil espanyola es varen produir

80 milions de morts directes i que, possiblement, els morts derivats d'aquests conflictes bèl·lics sobrepassen els 100 milions.

És necessari superar la visió manipulada que els vencedors de la guerra civil espanyola varen divulgar durant la dictadura, i treure de l'oblit una guerra absurda que ha condicionat i que condiona el nostre present. Conèixer la guerra civil ha de servir per educar en la pau. Cal recuperar la diversitat de memòries sobre la guerra, però, sobretot la memòria dels vençuts. No comparteixo el neorevisionisme franquista que diu que el passat s'ha d'oblidar i que equipara la dictadura a un període pacífic i tranquil. Aquestes mentides sobre el passat no ens ajuden a entendre els conflictes actuals, ni a resoldre'ls pacíficament.

Mentides sobre el passat
no ens ajuden a entendre
els conflictes actuals, ni a
resoldre'ls pacíficament.

L'ús didàctic de la memòria històrica a l'escola té el mateix objectiu que a la societat civil: fer una bona gestió de la memòria democràtica per reforçar els valors de la democràcia i de la pau, per reconciliar la societat i tornar la dignitat a les víctimes innocents de la violència. El coneixement històric educa la pertinença a diverses identitats socials, en el temps i en l'espai, i forma en les competències socials i cíviques derivades de conviure i habitar el món, que són objectius compartits amb l'educació per la pau.

Un cop recuperada la memòria democràtica, cal deixar constància del fet i construir els llocs de memòria que siguin necessaris. La recuperació de la memòria no ha de ser instrumentalitzada ni emocionalment ni políticament, evitant sempre la revenja i el victimisme. La memòria democràtica ha de servir als ciutadans com a exemple per evitar situacions de violència, i com camí per a resoldre els conflictes de manera dialogada i pacífica.

Així el coneixement del passat –trist, cruel, a vegades tràgic– ha d'actuar d'antídot en el present per evitar confrontacions i guerres, per evitar noves Iugoslàvies o noves Espanyes, i, encara que sembli una paradoxa el coneixement del passat violent ha de servir de garantia per la construcció d'un futur pacífic i democràtic. Actualment, en el context de crisi social que estem vivint, la història escolar ha d'afavorir el coneixement de les guerres del segle XX per educar per la pau i afavorir l'entesa entre les diferents nacions.

La guerra civil espanyola als llibres de text

Els llibres de text de vegades no ajuden a aprendre a pensar històricament, a adquirir consciència històrica i a educar per la pau. Alguns ofereixen molta informació descriptiva sobre la guerra civil i un bon suport il·lustratiu. Encara avui, els aspectes més tractats de la guerra civil espanyola als llibres escolars són els polítics, els militars i els ideològics, que fomenten el coneixement de grans personatges. Rarament s'aborden temes de vida quotidiana, relacionats amb els efectes de la guerra sobre les persones senzilles i anònimes, que estimularien la percepció que la història la fem entre tots. Alguns editors i alguns autors de llibres de text encara confonen ensenyar història amb ensenyar història positivista tradicional.

En història la informació és necessària per a construir coneixement, però no és suficient. La informació és el pas previ a anàlisi i a la interpretació que ens faciliten l'organització conceptual i aquesta és la que ens permet entendre què passa a la societat. Sovint disposem de molta informació i no sabem com fer-la comprensible. En el cas de les guerres cal esbrinar les causes i els processos que les han desencadenat, per passar a conèixer el desenvolupament i, finalment, el desenllaç i les conseqüències. Cal ordenar els fets de manera temporal i construir la seqüència causes/esdeveniments/conseqüències per processar la informació i construir coneixement. Així, els alumnes aprenen a relacionar fets i situacions, i a organitzar estructures cognitives que fan comprensible la informació. I aprenen a situar el nou coneixement en l'eix diacrònic de la vida de la humanitat constituït per la relació entre el passat i el present, i la implicació ètica entre el present i el futur: allò que nosaltres fem avui condicionarà els nostres descendents.

Encara que sembli una paradoxa el coneixement del passat violent ha de servir de garantia per la construcció d'un futur pacífic i democràtic.

Entendre aquestes relacions fomenta l'adquisició de consciència històrica i estimula el pensament històric. Els adolescents perceben que el temps personal forma part del temps col·lectiu i que la acció individual i la responsabilitat individual estan integrades dins l'acció col·lectiva i la responsabilitat social.

Aquesta visió de la història, que ens ajuda a comprendre'ns a nosaltres mateixos vivint en societat, enllaça amb l'Escola dels Annals i atorga valor educatiu, formatiu i ètic al coneixement històric. És la visió que a més d'ensenyar continguts històrics ajuda els futurs ciutadans a comprometre's amb la història.

Per assolir aquests objectius cal parlar de les guerres a l'aula i específicament de la guerra civil i la postguerra, i treballar continguts d'història social. Investigar temes relacionats amb la vida quotidiana, allò que uneix a les persones, temes que poden ser viscuts per qualsevol de nosaltres i no només grans moments èpics, polítics o militars que ens acosten a grans personatges allunyats de la gent corrent. Obviament, cal conèixer els governants i militars que varen protagonitzar els fets més rellevants de la guerra civil espanyola, però possiblement serà a través de les vivències d'un soldat, d'un nen de la guerra, d'un refugiat o d'una mestressa de casa com podrem captar les conseqüències de la guerra i la postguerra en la gent senzilla: la fam, la por, la violència, l'arribada de desplaçats, les malalties i la malnutrició, els bombardeigs a la població civil, l'exili, la repressió, etcètera.

Educar per la pau des de la metodologia socioafectiva

La metodologia socioafectiva és coherent amb el valor formatiu de la història i amb els principis d'educació per la pau. Facilita la comprensió i la vivència a través de seqüències instructives que integren alhora continguts conceptuals i emocionals i fa servir estratègies didàctiques, participatives i cooperatives, que promouen la reflexió i l'esperit crític.

L'enfocament socioafectiu consisteix en "vivenciar en la pròpia pell" per assolir una experiència en primera persona que ens faci entendre i sentir el que estem treballant, motivar-nos a investigar-ho i desenvolupar una actitud empàtica que ens ajudi a canviar els valors i les formes de comportament.

Per fer emergir la part afectiva i emocional del coneixement social cal emprar tècniques que ajudin a captar la visualització dels elements del conflicte com ara jocs de rol, jocs de simulació o dramatitzacions, estratègies didàctiques que faciliten: captar l'aspecte emocional que ens indica les percepcions i les postures davant del conflicte, marcar distància emocional que ens ajuda a perfilar les posicions subjectives amb menys apassionament, situar-nos en lloc de l'altre (empatia) per comprendre les diverses posicions i predisposar-nos a tots a la negociació, analitzar els conflictes amb profunditat (causes profundes) posant de relleu les necessitats i interessos insatisfets que es troben en els seus orígens, per evitar-ne la reparació cíclica, es a dir la no resolució i, finalment, buscar cooperativament la sortida: hi ha solucions, no solució.

Recomanacions

En l'Europa occidental els diversos sistemes educatius europeus haurien de compartir continguts bàsics de memòria democràtica del temps present i de les guerres del segle XX i XXI, eines que ajudarien a educar per la pau, que podem concretar en:

1) *Eines didàctiques comunes*

És important tenir en comú eines didàctiques de la memòria dels moments més tràgics de la història europea contemporània (les dues guerres mundials, els camps d'extermini i l'holocaust, la guerra civil espanyola i la postguerra, la guerra dels Balcans) per poder aproximar els alumnes a aquests fets històrics de manera vivencial, a través de llocs de memòria, i treballar-los posteriorment a l'aula.

2) *Història contemporània compartida*

S'hauria de disposar d'una història contemporània d'Europa compartida, consensuada per historiadors de diferents països (l'òptim seria compartir una història del món consensuada).

3) *Construcció d'identitats noves*

A més, s'hauria de valorar el procés de construcció d'identitats noves, com ara la de ser europeu, perquè la UE deixi de ser únicament un mercat (l'euro) i comenci a ser una realitat política, cultural i humana, sense renunciar a les identitats minoritàries. La pertinença a la nova identitat no ha de comportar la pèrdua de diversitat cultural, ja que hom pot compartir diferents identitats i nivells de pertinença.

L'ús didàctic de la memòria històrica a través de llocs de memòria i la presència dels temes més rellevants d'història contemporània en el currículum han d'enfortir l'educació per pau, que s'ha d'orientar a construir un futur més confortable, èticament i humana, pels nostres descendents.

Educar per la pau comporta reviuire el sacrifici d'homes i dones que de manera anònima varen participar en la lluita per la democràcia i la llibertat, conèixer la tragèdia de les diverses guerres, explicar allò que uneix els pobles, atorgar protagonisme històric als subjectes tradicionalment marginats.

En aquest context de crisi, aquests coneixements i vivències històriques s'han de compartir amb la població escolar, però també s'han de fer arribar als ciutadans per a fer possible un futur on aprenguem a resoldre pacíficament els conflictes i la pau presideixi la nostra convivència.

SOBRE L'AUTORA:

Gemma TRIBÓ TRAVERIA, llicenciada en Filosofia i Lletres i doctora en Història Contemporània, treballa com a professora titular al Departament de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona.

Aquest text està relacionat amb la conferència que la autora va fer sobre un informe que ha estat elaborat a proposta de l'ICIP, titulat Observatori de llibres de text. Anàlisi dels llibres de text de ciències socials des d'una perspectiva de pau (Quart d'ESO 2008-2011). Aquell document és una mostra del treball realitzat per un equip de set persones durant l'any 2011 i el primer semestre del 2012. L'equip ha estat conformat per tres historiadors i/o professors d'història de secundària, tres investigadores de l'Escola de Cultura de Pau, i una persona coordinadora de l'ICIP.

RENÚNCIA DE RESPONSABILITAT:

Les opinions expressades en aquesta publicació no reflecteixen necessàriament les de l'ICIP.

INSTITUT CATALÀ INTERNACIONAL PER LA PAU

L'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) és una institució pública, però independent, que té com a principal objectiu promoure una cultura de pau i facilitar la resolució pacífica i la transformació dels conflictes. Les activitats de l'ICIP estan relacionades amb la recerca, la transferència de coneixement, la difusió d'idees i la conscienciació, així com amb la intervenció sobre el terreny. Amb la investigació com una de les seves prioritats, l'ICIP té un interès especial en fomentar la recerca original que aportí nous resultats, no només en el camp teòric sinó també en l'aplicació pràctica de solucions. És en aquest context, en què s'emmarca la publicació de la sèrie *Policy papers* de l'ICIP.

www.icip.cat / icip@gencat.cat